

Bij tweederde van 47 broedvogelsoorten zijn de territoriale activiteiten tot maximaal 8 dagen vervoegd. [Speelt het trekgedrag mee?](#)

SOVON en Vogelbescherming zetten, met medewerking van de WRN en Werkgroep Grauwe Kiekendief, in 2010 een roofvogel in de spotlights: [2010 het Jaar van de Bruine Kiekendief](#).

Eerste (bijzondere) broedvogelnieuwtjes 2009 inmiddels bekend. [Zwarte Wouwen](#), [Kleinst Waterhoentjes](#) en meer.

[Duinpieper](#): een goede krent in de veelal dunne augustus/septemberpap! Maar ook een soort die internationaal onder druk staat.

Niet de makkelijkste tak van sport, [slaapplaatsen tellen](#), maar wel een vol uitdagingen. Ga op zoek naar nieuwe sensaties: interacties en groepsvluchten.

En verder in dit nummer:

- In de klei: [Boena van Noorden](#)
- Nieuwe coördinator watervogeltellingen: [Menno Hornman](#)
- [Landelijke Dag](#) druk bezocht

SOVON-Nieuws

Nieuwsbrief van SOVON Vogelonderzoek Nederland.

SOVON-Nieuws publiceert over SOVON-vogeltellingen, over de vereniging, en over andere zaken betreffende vogels in Nederland.

Redactie

John van Betteray, Fred Hustings
Kees Koffijberg, Ruud Foppen
& Peter Eekelder (illustraties).

Overname van artikelen of illustraties alleen in overleg.

SOVON-Nieuws wordt gedrukt op chloorvrij papier. ISSN 1383-0635.

Lidmaatschap

Contributie: minimaal € 12,-.

SOVON-leden ontvangen vier maal per jaar SOVON-Nieuws en korting op SOVON-uitgaven en het abonnement op Limosa.

Ledenadministratie Jeroen van Zuylen, zie bureau-adres SOVON.

Bestuur

Voorzitter: Louis Dolmans

Secretaris: Guus Durville, per adres SOVON.

Penningmeester: Louis Dolmans

Overige bestuursleden:

Frank Berendse, Adrie Hottinga

E-mail: bestuur@sovon.nl

Bureau

Adres SOVON, Rijksstraatweg 178,
6573 DG Beek-Ubbergen.

Tel: 024-6848111, Fax: 024-6848122,

E-mail: info@sovon.nl

Homepage: www.sovon.nl

Giro: 2905988, Rabo: 10.51.17.056.

Ledenraad

Kijk op www.sovon.nl onder sovon-
vereniging voor uw ledenraadsleden.

E-mail: ledenraad@sovon.nl

Directeur Frank Saris

Communicatie Carolyn Vermanen

Monitoring en Inventarisaties Rob Vogel

Onderzoek en Advies Ruud Foppen

Doelstelling

SOVON Vogelonderzoek Nederland stelt zich ten doel het coördineren, stimuleren en publiceren van ornithologisch veldonderzoek ten behoeve van natuurbescherming, beleid en wetenschap.

De vereniging tracht dit doel te bereiken door het organiseren van grootschalige projecten waarin wordt samengewerkt tussen vrijwilligers, stafmedewerkers en andere instellingen.

De meetnetten voor Broed- en Watervogels zijn onderdeel van het Netwerk Ecologische Monitoring, uitgevoerd i.s.m. CBS en provincies en gefinancierd door het Ministerie van LNV en Rijkswaterstaat.

Lay-out: van Groot tot Klein

Druk: van Mameren Repro b.v.

Foto's omslag:

Bruine Kiekendief (Han Bouwmeester)

Provinciaal ecooloog Boena van Noorden

(Rob Buijter)

Van NEM naar NEEM!

Begin jaren negentig van de vorige eeuw besloot het IBN (nu Alterra) om de watervogeltellingen aan SOVON over te dragen. Wij zagen dat uiteraard als een kans, maar de financiering door het ministerie van LNV bleek helaas niet simpel 'mee' te komen. In contact met een andere belanghebbende overheid, 'die van het water', ontstond het idee om dat watervogelmeetnet zoals het nu heet, samen te financieren. Dat was in die tijd helemaal niet zo simpel. Er moesten immers verschillende handtekeningen onder hetzelfde contract komen. Maar wij zagen daar toch ook wel het voordeel van in. Immers, als de ene overheid gedurende een jaar wat lastig zou doen, zou de andere overheid 'vanzelf' hier achteraan gaan: gemeenschappelijk belang immers. En zo bleek het ook te werken, een echt toekomst-vaste afspraak.

Deze succesformule hebben we een paar jaar later als voorbeeld genomen om voor alle meetnetten een organisatie in het leven te roepen: dat werd het Netwerk Ecologische Monitoring, het NEM. Hierin komen sindsdien alle wensen van de overheid over groene monitoring bij elkaar en worden heel effectief verbeteringen afgesproken. Tijdens de druk bezochte en inspirerende Landelijke Dag van 2009 hebt u de resultaten hiervan kunnen beluisteren: een 10-jarig jubileum van een succesvol programma, met bovendien een terechte erkenning voor de noeste statistische arbeid op de achtergrond van de zijde van Arco van Strien, CBS. Ook op deze plaats: gefeliciteerd met de zilveren legpenning van LNV (Leny 't Hart ging je voor, zo vertelde de Secretaris Generaal bij de uitreiking: prachtig toch!). Zoals bij een succesformule hoort, rolt het verder. Op Europees niveau hebben we in het kader van de EBCC (zie www.ebcc.info) de afgelopen jaren al prachtige dingen bereikt, met Europese indexen die zelfs tot bij het bureau van de nieuwe Europese president doordringen. Wij gaan dat dus, zo valt dat in de wandelgangen te beluisteren, het NEEM noemen. Als dat lukt, is de cirkel gesloten: zowel de natuurbeschermingswetgeving als de bijbehorende meetnetten vanuit Europa gestuurd. Daar kan de Nederlandse overheid toch alleen maar een voorstander van zijn?

Frank Saris

Agenda

Januari

- (10) Slaapplaatsstelling Halsbandparkieten
- (16) Midwintertelling, watervogeltelling monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling, integrale Waddentelling
- (23) Slaapplaatsstelling ganzen, zwanen, Aalscholver, Grote Zilverreiger, Wulp
- (23-24) Wintervogeltelling SOVON & Vogelbescherming
- (30) Ganzen-en zwanendag

Februari

- (13) Watervogeltelling monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling
- (20) Slaapplaatsstelling ganzen, zwanen, Wulp

Maart

- (1) Geen broedvogelformulieren ontvangen?
Neem contact met SOVON op.
- (13) Watervogeltelling monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling, integrale Waddentelling
- (20) Slaapplaatsstelling Aalscholver, Grote Zilverreiger

April

- (17) Watervogeltelling monitoringgebieden, telling Brand- & Rotgans

Mei

- (29) Landelijke vogelaarsdag voor jongeren

Duinpieper: voormalige broedvogel, schaarse doortrekker

De beste kansen op een Duinpieper heeft de doorgewinterde trekteller. Hij hoort voor hem thuis in het rijtje Rode Wouw, Ortolaan en IJsgors. Niet superzeldzaam, maar je moet wel bijzonder verwend zijn wil je er niet blij ver-rast door worden. Een goede krent in de veelal dunne augustus/septemberpap! Een Duinpieper aan de grond, of in het voorjaar, is een nog schaarser fenomeen. Om een goed beeld te krijgen van het huidige voorkomen, is het nodig om waarnemingen bijeen te schrapen van het Bijzondere Soorten Project (BSP) van SOVON en de websites Trektellen.nl en Waarneming.nl.

Verdwijnende broedvogel

Vanaf 2004 ontbreekt de Duinpieper als broedvogel op de Nederlandse lijst. Sindsdien worden incidenteel nog territoriale vogels gezien (2007), maar de kans op een hervestiging als broedvogel is miniem. De soort doet het immers in heel Noordwest-Europa uitermate slecht. Hij is uitgestorven in België (laatste broedgeval 1986), staat op het punt van verdwijnen in Denemarken, nadert een kritieke grens in Zweden (minder dan 100 broedparen) en keldert in Duitsland (desondanks nog 900-1300 paren in 2005, merendeels in oosten). De afname speelt overigens niet alleen langs de areaalranden. Ook in oostelijker en zuidelijker kerngebieden wordt de spoeling dunner. Belangrijke populaties in Polen (15.000-30.000 paren in 2000, sindsdien echter met 60% afgenomen), Italië, Oekraïne en Turkije gaan momenteel flink onderuit.

Seizoenspatroon en verspreiding

Het seizoenspatroon is typerend voor trekkers die diep in Afrika overwinteren (figuur 1). Duinpiepers arriveren in het voorjaar zelden voor half april. Amper een maand later is de trek weer voorbij, met een zwakke piek eind april/begin mei. Ongeveer de helft van de waarnemingen betreft actief trekkende vogels; deze domineren vooral aan het begin van de voorjaartrek.

Na een stille periode zet half augustus de najaartrek in. Deze piekt aan het eind van die maand en in de eerste helft van september. De waarnemingen sijnpelen door tot in oktober, al is de soort in die maand schaars. Tijdens de najaartrek heeft ongeveer tweederde van de waarnemingen betrekking op actieve trekkers, met een overwicht in de tweede helft van die periode.

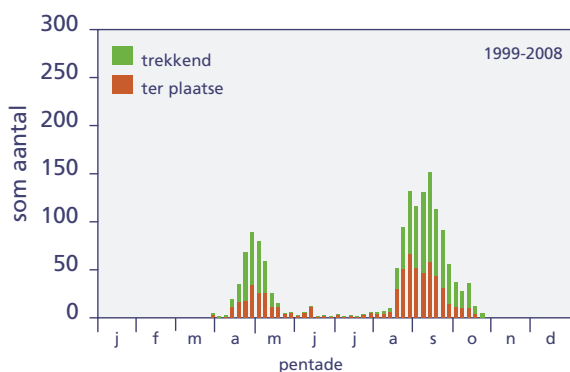
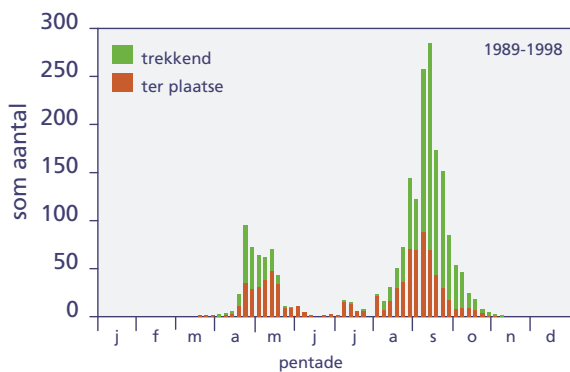
Veranderingen in seizoenspatroon zijn slechts ten dele zichtbaar. Sinds zijn uitsterven als broedvogel, worden er in juni en juli vrijwel geen Duinpiepers meer gezien in Nederland. Waarnemingen in de eerste helft van augustus, mogelijk dispersie van eigen vogels, zijn eveneens verdampt. Verder lijkt de trek tegenwoordig een minder sterk accent te hebben op midden september. Dat

eerdere, schijnbare accent is echter vrijwel geheel toe te schrijven aan een tweetal afwijkende jaren (zie verderop).

Tijdens de trek kunnen pleisteraars in principe 'overal' worden gezien waar aantrekkelijke habitats aanwezig zijn, van braakliggende industrieterreinen tot recente afgravingen, geplagde heide of zanderige akkertjes. Je moet wel het nodige geluk hebben om op een pleisteraar te stuiten, en de kans er een te vinden wordt niet groter. Vooral pleisterende groepjes beginnen een zeldzaam fenomeen te worden (figuur 2).

Trend

Gemiddeld genomen is het aantal meldingen per jaar wel wat afgenomen, maar niet zo sterk als verwacht mocht worden gezien de malaise in de herkomstgebieden van onze Duinpiepers: Noord- en soms ook Oost-Europa. De valkuil hierbij is de veranderde expertise bij vogelaars. Waren er twee decennia geleden nog tal van vogelaars die de musachtige tjsilp van de Duinpieper niet herkenden, tegenwoordig staan velen er reikhalzend op te wachten, al dan niet 'voor de jaarlijst'. Voorts heeft de populariteit van de beide websites gezorgd voor een recente opleving van meldingen die in ieder geval niets van doen heeft met een toename van Duinpiepers. Vergeet ook niet de veranderde houding van trektellers, die bij deze soort de meeste waarnemingen leveren. Werden in de jaren tachtig op advies van de Landelijke Werkgroep Vogel Trektellen (LWVT) vooral telposten uitgekozen op voor de omgeving representatieve plekken, tegenwoordig is men kien op plekken waar 'leuke soorten' te verwachten zijn, en dat betaalt zich uit. Goede voorbeelden zijn de telposten Strabrechtse Heide, De Hamert-Bergen Lb en Loozerheide bij Weert, waar voor huidige begrippen opvallende aantallen Duinpiepers worden gezien. Recente maxima hier zijn 7 over Strabrechtse Heide (9 september 2008), 9 over De Hamert (24 augustus 2009) en 7 over Loozerheide (19 augustus 2007). In alle gevallen is dit het gevolg van de aanwezigheid van ervaren en scherpe vogelaars in com-

Figuur 1. Duinpieper, seizoenspatroon (aantallen per pentade) van losse meldingen in 1989-98 en 1999-2008.

Zijn we wel kritisch genoeg?

Een Duinpieper die goed gezien en gehoord wordt, is onmiskenbaar. Een geoefend waarnemer kan Duinpiepers ook determineren onder minder gunstige omstandigheden, zoals vaak het geval is bij trektellingen (korte waarneemperiode, tegenlicht, weinig licht). Het blijft echter noodzaak om kritisch te blijven en steeds voor ogen te houden dat het om een schaarse soort gaat.

Niet helemaal zeker? Dan niet noteren!

Dat dit niet uit de lucht gegrepen is, blijkt uit de ervaringen van geluidenspecialist Magnus Robb, gememoreerd in SOVON-Nieuws (18, 2005, nr. 1: 14-16). Hij noemt de Duinpieper zelfs een soort die 'gigantisch wordt overschat' en heeft tijdens zijn vele opnames geen enkele recente Duinpieper weten op te nemen (wel 9 Grote Piepers). Hoewel deze opmerkingen genuanceerd werden in het daaropvolgende nummer door een van de meest ervaren trektellers van Nederland, moeten ze aanzetten tot nadenken. Was die wat vage tijl niet een afwijkend roepende Witte Kwikstaart (kan er verraderlijk op lijken), of een combinatie van een kwikstaartachtige vogel in tegenlicht met het geluid van een overvliegende Huismus (heus, dat komt voor)? Bij het voorbereiden van dit artikel kwamen we een telpost tegen waar op verschillende data (en ver buiten de normale periode vallend) even veel Duinpiepers als Witte Kwikstaarten werden gezien. Die hebben we toch maar niet opgenomen...

binatie met voor Duinpieper aantrekkelijke landschappen.

Trekkende zangvogels met een specifieke habitatvoorkeur hebben de neiging zich te laten leiden door gebieden die voor pleister geschikt zijn. Dat ze daar ook lager gaan vliegen en drukker beginnen te roepen, vergemakkelijkt detectie. Genoemde telposten liggen ook nog eens in het zuidoosten van het land, wat geen toeval zal zijn. Vermoedelijk hebben we tegenwoordig merendeels te maken met vogels uit oostelijke broedgebieden die, voor zover ze niet doorschieten en zich door de kustlijn laten stuwten, Nederland vooral de oostzijde schampen (figuur 3).

Uitschieters

In de meeste jaren is de Duinpieper een zeldzame najaarstrekker. Dat is al lange tijd het geval, met de notoire uitzondering van 1992. In dat najaar werden aantallen gezien die ook destijds verre van gebruikelijk waren, zowel aan de kust (52 over de Nolle bij Vlissingen op 11 september) als in het binnenland (20 over Spaubeek op 30 augustus). Tegelijkertijd waren ook Gele Kwikstaart en Ortolaan opvallend talrijk (82 Ortolanen over de Nolle op 7 september). Twee jaar later, in 1995, volgde een herhaling van zeten, maar dan wat zuidelijker. Ditmaal deed krachtige trek vooral Vlaanderen aan, met name de provincie Limburg, en kreeg alleen Zuidoost-Nederland er wat van mee (18 over Strabrechtse Heide op 12 september).

In beide jaren piekte de trek relatief laat (10-16 september) en vlogen de vogels westelijker dan anders. Hoewel er in beide gevallen geen krachtige oostelijke stroming boven de Lage Landen stond, moet de oorsprong van deze influxen ver oostelijk gelegen hebben. Vergelijkbare (maar onopgemerkte) influxen kwamen vroeger vermoedelijk vaker voor, maar zijn sinds 1995 niet meer vastgesteld, de toegenomen waarneemspanningen ten spijt.

Fred Hustings, Erik van Winden & Gerard Troost

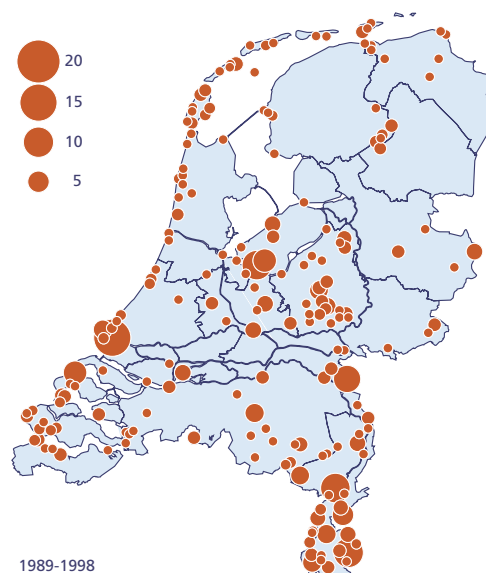
Meer lezen:

Beyen D. 1998. **Influx van Duinpiepers *Anthus campestris* in Vlaanderen tijdens het najaar van 1995.** Oriolus 64: 58-67.

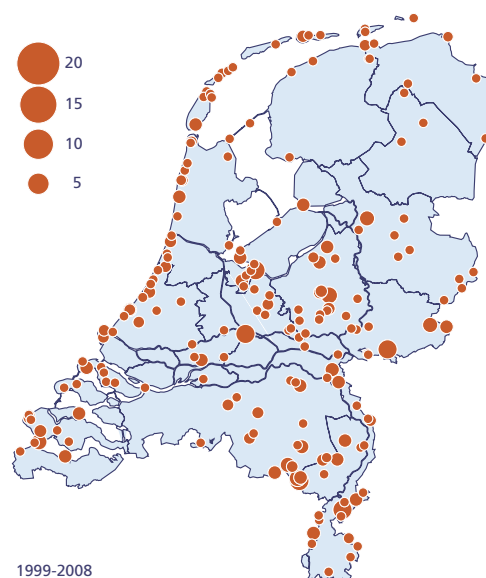
Bijlsma R.G. 1978. **Het voorkomen van de Duinpieper *Anthus campestris* op de Zuidwest-Veluwe, deel II: trektijd.** Limosa 51: 122-131.

Schols R. & van Seggelen C. 1993. **Sensationele doortrek van Duinpiepers *Anthus campestris* in het najaar van 1992.** Limosa 66: 25-28.

van Turnhout C. 2005. **Het verdwijnen van de Duinpieper als broedvogel uit Nederland en Noordwest-Europa.** Limosa 78: 1-14.

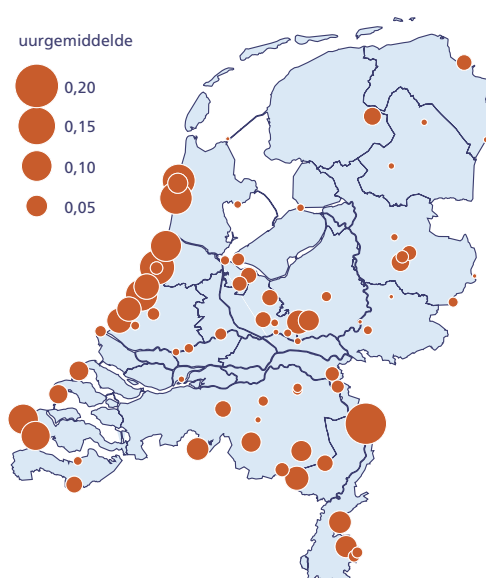

1989-1998

1999-2008

Figuur 2. Verspreiding van pleisterende Duinpiepers in 1989-98 en 1999-2008. Gemiddeld maandmaximum per atlasblok.

Figuur 3. Duinpieper, uurgemiddelden in september 2000-2009 tijdens trektellingen op telposten die in minimaal twee seizoenen op meer dan twee dagen telden.

Wisseling van de wacht

Bij de landelijke coördinatie van de watervogeltellingen vond recent een wisseling van de wacht plaats. Marc van Roomen droeg zijn taken over aan Menno Hornman.

Marc trad in 1992 aan, toen de organisatie van de landelijke watervogeltellingen overging van het Rijksinstituut voor Natuurbeheer (tegenwoordig Alterra) naar SOVON. Dat resulteerde in een deels nieuwe structuur en opzet, met aanscherping van veldmethoden en intensieve contacten met tellers en opdrachtgevers. Het vormde tevens het begin van een serie nieuwe projecten voor SOVON (Zoete Rijkswateren, Ganzen- en zwanentellingen, Midwintertelling en tellingen in Waddenzee). Jaarlijks werd verslag gedaan van de tellingen, per project. In 2000 vond een verdere integratie van de verschillende projecten plaats waarbij deze verder gingen als één project: het landelijk watervogelmeetnet onder de paraplu van het Netwerk Ecologische Monitoring, waarvan de resultaten jaarlijks in één seizoensverslag verschijnen. Nu de watervogelmonitoring al geruime tijd stevig in zijn schoenen staat, werd het tijd voor nieuwe uitdagingen. Marc gaat zich nu o.a. bezighouden met verbeterde afstemming tussen tellingen en de informatiebehoefte

over Natura 2000-gebieden en met allerlei onderzoeksvragen in het Waddengebied. Hij ziet met veel genoegen terug op zijn jarenlange contacten met tellers, Regiocoördinatoren en opdrachtgevers.

De nieuwe organisator, Menno Hornman, heeft een zandiger verleden. In opdracht van Defensie onderzocht hij vele jaren de natuurwaarden van defensierterreinen op met name de Veluwe. Allerlei zelden door onderzoekers betreden uithoeken gingen onder het mes! Dat maakt hem echter geen zandhaas, want zijn affiniteit met watervogels vertaalde zich in jarenlange medewerking aan de watervogeltellingen van SOVON in o.a. de Gelderse Poort en langs de Maas. Bovendien deinsde hij er niet voor terug om in het kader van WIWO-onderzoek mee te doen aan avontuurlijke watervogeltellingen in verre landen, waaronder Iran. Hij vindt bij zijn aantreden als nieuwe landelijke coördinator een gespreid bedje, maar niet om in te gaan rusten. Naast het in stand houden van het bouwwerk zijn er immers tal van nieuwe ontwikkelingen op komst, waarop moet worden ingespeeld. Hij hoopt op een plezierige samenwerking met alle betrokkenen.

Overdracht van Marc van Roomen aan Menno Hornman. Foto's: Harvey van Diek

Ganzen- en zwanendag 30 januari 2010

Samenwerking Waarneming.nl en SOVON in stroom- versnelling

SOVON en Waarneming.nl verzamelen beide vogelgegevens, dat is geen nieuws. Richt Waarneming.nl zich op de losse waarnemingen, SOVON is groot geworden met (vooral) de gestandaardiseerde tellingen. In enkele gevallen als "Het jaar van ..." en de klapekstertelling gebeurt de inzameling van gegevens gezamenlijk.

Al eerder is afgesproken dat gegevens - mits de waarnemer toestemming heeft gegeven - door Waarneming.nl doorgesluist worden naar SOVON. Dit gold met name voor alle wat zeldzamer soorten in het kader van het Bijzondere Soorten Project Niet-broedvogels.

Sinds kort gaat het overzetten van gegevens volledig automatisch en real time: een nieuwe stap in de samenwerking die heel voorzichtig begon, maar mede door het werken aan de Nationale Databank Flora en Fauna in een stroomversnelling is gekomen.

Volgend nummer van SOVON-Nieuws leest u meer over de Nationale Databank, de Gegevensautoriteit Natuur en wat dit voor u - de waarnemer - betekent.

Volgend op de succesvolle ganzen- en zwanendag in 2008 zal op 30 januari 2010 opnieuw een speciale lezingendag zijn gewijd aan ganzen en zwanen. Plaats van handeling is Hotel Haarhuis, tegenover NS-Station Arnhem-centraal. De zaal is vanaf 10:00 uur open, het lezingenprogramma loopt van 10:30 tot 15:30. Toegang is gratis en open voor iedereen die geïnteresseerd is in beide soortgroepen. Er worden presentaties gewijd aan internationale populatieontwikkelingen (K. Koffijberg), resultaten van het ganzen-opvangbeleid (D. Kleijn), trek van Nederlandse Grauwe Ganzen (B. Voslamber), expansie van Brandganzen in Europa (H. van der Jeugd), slaapplaatstellingen (O. Klaassen), Rotganzen op Taimyr (B. Ebbinge) en het foerageren van Kleine Zwanen op zoetwatermeren (A. Gyimesi). Daarnaast zal een Engelstalige lezing worden verzorgd door S. Homma & O. Geiter, die de afgelopen jaren in Duitsland grote aantallen exoten hebben gekleurringd (o.a. Canadese Gans, Nijlgans, Sneeuwvangs) en zullen berichten over de soms spectaculaire omzwervingen van deze vogels. Het volledige programma is te vinden op www.sovon.nl, kijk onder 'agenda'.

De SOVON Webwinkel: suggesties welkom

Alweer enige tijd beheert SOVON een eigen webwinkel. Deze is te bezoeken via onze site www.sovon.nl. We zijn eenvoudig gestart, maar inmiddels bevat onze webwinkel al ruim 30 artikelen. Deze artikelen variëren van boeken, t-shirts, CD's en handtellers tot een complete internetcursus (MUS).

De bedoeling van onze webwinkel is vooral om, zonder winst oogmerk, artikelen te verkopen waarmee we onze vrijwilligers en

andere vogelliefhebbers kunnen ondersteunen in hun werkzaamheden bij het tellen. Om nieuwe producten te kunnen aanbieden die voor onze leden interessant zijn, willen we graag uw mening horen! Alle suggesties maar ook andere opmerkingen zijn welkom op ons mailadres: webwinkel@sovon.nl. Onder alle suggesties verloten we het fotoboek Birdpix 5. "Een boek dat de vogelliefhebber raakt en de natuurfotograaf prikkelt".

Van Kleinst Waterhoen en van Witooggeend zeldzame broedvogels

Begin november kwamen de districtscoördinatoren van het Landelijk Soortonderzoek Broedvogels (LSB) bij elkaar in Beek-Ubbergen.

Er werden veel broedvogelnieuwtjes uitgewisseld waarvan hier een voorlopig en beperkt overzicht gepresenteerd wordt.

In het broedvogelrapport zal te zijner tijd alles na te lezen zijn.

(Bijna) nieuw voor Nederland

Na een eerste broedpoging van *Grote Aalscholvers* in 2008 op de Roggenplaat bij Neeltje Jans ZI (broedende adulte vogel, partner en resultaat onbekend) werden hier in 2009 tenminste 2 zuivere paren aangetroffen. Er vlogen 2 resp. 3 jongen uit, voor zover bekend de eerste jongen ooit in ons land. In juli zaten er maximaal 14 vogels bij elkaar (6 adulten, 3 subadulten en 5 juvenielen). Opvallend genoeg werd ook in het uiterste noorden van het land gebroed in een boomnest in het Lauwersmeer Fr door een gemengd paar *Grote Aalscholver* x 'gewone' *Aalscholver*. Begin mei zaten er 3 jongen in het nest. Het zorgvuldig afzoeken van *Aalscholvers* zou ook elders in het land broedgevallen kunnen opleveren van deze ondersoort van de Britse Eilanden en Noord-Europa.

Spectaculair was het succesvolle broedgeval van *Zwarte Wouwen*. Een paartje bracht bij Maastricht Lb twee jongen groot die op 16 juli werden geringd. Territoria en broedpogingen komen af en toe voor (viermaal met zekerheid eileg), maar alleen in 1996 vloog er een jong uit nabij Bussloo Gl. Net over de grens bij Nijmegen Gl broedde een paartje voor het derde opeenvolgende jaar (2 jongen grootgebracht).

In 2009 werd in Zuid-Limburg opnieuw speciale aandacht besteed aan *Orpheusspotvogels*. Dit leverde 6-7 territoria op, enkele kortstondig zingende vogels en zelfs het eerste zekere broedgeval van een gemengd paar. Het paar, bestaande uit man *Orpheusspotvogel* x vrouw *Spotvogel* produceerde 4 eieren waarvan er 2 zijn uitgekomen.

In de Krimpenerwaard ZH werd op 3 juni een *Sneeuwvangans*-nest gevonden met daarin 6 eieren waaruit 2 jongen vliegvlug werden. Hoewel het zeker om ontsnapte collectie-vogels gaat is een broedgeval toch opmerkelijk. Voor zover bekend dateert het vorige zekere broedgeval uit 1999 (Nuldernauw Gl).

Zeer zeldzame broedvogels opnieuw aanwezig

In Zeeuws-Vlaanderen waren weer *Koereigers* aanwezig in de broedtijd in de Kleine Zilverreiger-kolonie van De Braakman. Op 29 mei en 2 juni vloog tijdens een bezoek aan de kolonie minimaal één vogel rondjes. Een broedpoging kon ondanks langdurige aanwezigheid (tot 28

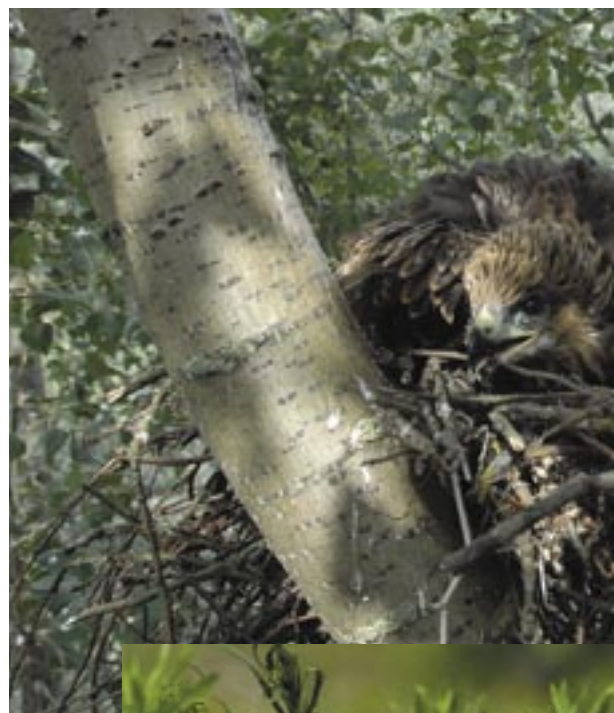
juni) niet worden vastgesteld. Heel opvallend is de waarneming van een waarschijnlijke hybride *Koereiger* x *Kleine Zilverreiger* op 3 november nabij De Braakman. Zo'n hybride is erg zeldzaam maar in ieder geval wel bekend uit gevangenschap. Het valt niet uit te sluiten dat de vogel in Nederland uit het ei gekropen is. Eveneens intrigerend zijn waarnemingen van een paartje met 3 vliegvlugge jongen bij Ellewoutsdijk ZI op 4 juli, op slechts 10 km ten NNW van De Braakman, en van 3 *Koereigers* die meerdere keren invielen op dezelfde plek in een kolonie *Blauwe Reigers*, *Kleine Zilverreigers* en *Lepelaars* op de Sassenplaat nabij Moerdijk NB!

Het bekende paartje *Wilde Zwanen* in Wapserveen Dr bouwde een nieuw nest maar ging niet tot eileg over. Op twee andere plekken werden baltsende paartjes adulte *Wilde Zwanen* gemeld. Nabij Nieuw-Buinen Dr vloog het vrouwtje zich dood tegen een hoogspanningsdraad en een week later werd ook het mannetje dood gevonden. Begin maart verbleef nabij Oldeberkoop Fr een territoriaal paartje 'Kloekswan'. Op 12 maart werd één van de vogels dood aangetroffen aan de rand van de pingo, zodat een mogelijke broedpoging voortijdig eindigde.

Voor het laatste zekere broedgeval van *Witooggeenden* moeten we diep graven in het archief (1989 Strabrechtse Heide NB). In 2009 werden 'zomaar' twee zekere broedgevallen gemeld! Bij Nieuwkoop ZH werd een vrouwtje vergezeld door een donsjong van een week oud en in het Drontermeer werden o.a. een baltsend paartje en een niet-vliegvlugge jonge vogel gezien.

Bij Heerde Gl leverde op 28 mei een paar *Brilduikers* met 8 pullen het eerste zekere broedgeval in ons land op na 2005, toen dezelfde waarnemer pullen zag langs de IJssel bij Oene Gl. Een territorium werd gemeld in de Amsterdamse Waterleidingduinen NH. In de Kalmthoutse Heide, net over de grens bij Roosendaal NB, werd in 2009 het eerste zekere broedgeval voor België vastgesteld (adult vrouwtje met 5 donsjongen).

De *Zeearenden* die voor de vierde maal op rij in de Oostvaardersplassen broedden, brachten één jong groot. Spannend zijn de 'verlovingsparen' in de IJsselmonding in het Ketelmeer en het Lauwersmeer (jong mannetje en subadulte vrouw).

Dwergmeeuw, De Kreupel.
Foto: Mervyn Roos

Slechtvalk en Grauwe Kiekendief.
Foto: Theo van Kooten

tot Grote Aalscholver tot Zwarte Wouw: 2009

Zwarte Wouw, Maastricht.
Foto: Gerard Müskens

Kleinst Waterhoen, Groene Jonker,
Zevenhoven. Foto: Chris van Rijswijk

Op de Sallandse Heuvelrug werden 12 *Korhanen* geteld, net zoveel als in 2007 maar beduidend minder dan in het relatief goede jaar 2006 met 23 hanen. Van de 60 sinds september 2007 uitgezette Korhoenders op de Veluwe waren er in juli nog zeker 10 in leven. Spectaculair waren twee zekere broedgevallen van het *Kleinst Waterhoen* in Zuid-Holland. De adulte vogels en hun pullen lieten zich prachtig zien en fotograferen in De Groene Jonker, Zevenhoven (max. 5 pullen) en Oegstgeest (max. 4 pullen). Het fraaie, nieuwe natuurgebied De Groene Jonker was ook nog eens goed voor 22 paar Geoorde Futen, 7 territoria Porseleinhoen (met eveneens pullen) en een paar Steltkluten.

Op De Kreupel NH werden twee *Dwergmeeuw*-nesten gefotografeerd (1 en 2 eieren) en was nog een derde paar aanwezig, de eerste zekere broedgevallen sinds 2001 (2, Mokkebank Fr).

Na het *Ruigpootuilen*-succes van 2008, toen de eerste twee broedgevallen sinds 1971 werden vastgesteld, bezetten in 2009 zeker 5 mannetjes een territorium in Drenthe. Twee vogels raakten gepaard waarbij in één nest één jong uitvloog, het andere nest mislukte in de eifase. Speciale zoektochten elders in het land leverden geen roepende Ruigpootuilen op, al geeft de vondst van een door een Havik geplukte Ruigpootuil enkele kilometers ten zuiden van Nijmegen op 29 april wel aan dat er niet alleen in Drenthe vogels aanwezig waren.

Wintereffecten?

De winter van 2008/09 was de eerste sinds 1996/97 (Elfstedentocht) met langdurige strenge vorst, schaatstochten op natuurijs en regionaal een flink pak sneeuw. Al tijdens de vorst werd er gespeculeerd over de effecten op soorten die zich mede dankzij zachtere winter konden vestigen in ons land. *Kleine Zilverreigers* hadden inderdaad flink te lijden onder de kou. Alleen al in Zeeland werden er in de winter 32 dood gevonden (waarvan 3 met een Nederlandse ring) en ook in het Waddengebied werden verzwakte vogels gezien. Het aantal broedparen in de grote kolonies in de Delta liet een halvering zien (Quackjeswater van 75 naar 33, De Maire van 30 naar 18, De Braakman van 25-30 naar 10-15). De grootste kolonie in het Waddengebied, op de Oosterkwelder van Schiermonnikoog, moest het doen met 4 paar in 2009 (2008: min. 12). Elders in het land waren nog verschillende kleine kolonies aanwezig en in totaal zullen er in 2009 rond de 110 paren gebroed hebben. Dat zijn er zo'n 60 minder dan een jaar eerder, waarmee de populatie voor het

eerst sinds 1996 niet groeide.

De *Grote Zilverreiger* lijkt weinig last te hebben gehad van de winter met een verdere toename (herstel) in de Oostvaardersplassen tot 96 nesten (2007-08 resp. 43 resp. 78). Daarnaast werd gebroed in De Wieden Ov en mogelijk in de Rottige Meenthe Fr en het Lauwersmeergebied.

Een andere zuidelijke soort, met een sterke concentratie in Zuidwest-Nederland, deed het ondanks de kou juist goed. Van de *Cetti's Zanger* werden 110-150 zingende mannetjes geteld (2008: 90-120), waarvan ruim 50 in De Biesbosch. Eerdere 'echte' winters zoals die van 1978/79 en 1984/85 zorgden voor het vrijwel verdwijnen van de soort uit ons land en zelfs uit grote delen van Frankrijk. Het beeld van de *Graszanger* is zeer incompleet, maar ook deze soort was waarschijnlijk talrijker dan in 2008.

Twee soorten die wel te lijden hebben gehad zijn *Ijsvogel* en *Grote Gele Kwikstaart*. Van eerstgenoemde geven de voorlopige overzichten bijvoorbeeld een afname aan van ca. 60% in Het Gooi en omstreken en in Twente, een ruime halvering in Zeeuws-Vlaanderen en een flinke uitdunning in Limburg, maar een stabiel aantal in Flevoland. In Limburg werden eveneens duidelijk minder Grote Gele Kwikstaarten gevonden. In Twente kromp de populatie ten opzichte van topjaar 2008 met zo'n 40%, maar verder westelijk in Overijssel bleef de stand waarschijnlijk vergelijkbaar.

Hoe lang nog in ons land?

Helaas behoort de *Blauwe Kiekendief* inmiddels ook tot de gevarencategorie. Op de Waddeneilanden werden nog slechts 17 territoria geteld (2008: 30). Hoopgevend is dat er buiten de eilanden 5 bekend werden (2005-08: 3-4) en wel in de Westpolder Gr, de Marnewaard Gr, de Oostvaardersplassen (2) en Zuidelijk Flevoland, maar alleen in de Marnewaard vloog een jong uit. Betreurenswaardig is dat de soort ontbrak op Ameland (2008: 5) en dat er op Terschelling twee nesten werden leeggehaald (5 jongen resp. 3 eieren). Naar de nesten liep een pad dat duidelijk door mensen was gemaakt!

In Friesland werden meer *Kemphanen* gemeld dan in 2008 (2), met broedverdachte vrouwtjes in de Oude Venen (2), Bantpolder bij het Lauwersmeer (2), nabij Kollum en Nij Beets. Het beeld van de *Draaihals* is nog onvolledig, maar dat er slechts een handvol territoria bekend is, mag veelzeggend worden genoemd (Oldeparade Fr, Tubbergen Ov, Lochem Gl, Planken Wambuis Gl en Meinweg Lb).

Territoriale *Kuifleeuweriken* waren voor zover bekend alleen nog aanwezig in Limburg

Kuifleeuwerik. Foto: Michel Geven

(Venlo 2, o.a. slepend met nestmateriaal) en Noord-Brabant (Eindhoven/Veldhoven 3-4, 's Hertogenbosch 1, Tilburg 1).

Zingende *Grauwe Gorzen* tussen de datumgrenzen werden gehoord in Zuid-Limburg bij Wittem, Sibbe en Caberg-Maastricht, waarmee de soort zijn status als broedvogel in ons land nog net kan vasthouden (2008: 2). Het bekende mannetje in de Vughtse Gement NB werd niet meer gehoord na 11 mei.

Regionale nieuwtjes

In Lopik Ut werden op 4 meter van elkaar twee *Kwakken*-nesten gevonden waarvan er één leeg bleef. In het andere nest, bewoond door 2 ongeringde adulte vogels, werden op 25 juli 3 jongen geringd.

Na een reeks van gestage groei werden in 2009 meer dan 60 paar *Grauwe Kiekendieven* geregistreerd, waarmee voor het eerst in bijna 30 jaar de grens van de 50 gebroken werd (1980: 51). Bijzonder waren de toename in Noord-Groningen en de toch wel onverwachte vestiging in Noord-Friesland-Buitendijks, waar 4 paartjes aanwezig waren.

Na de verrassende hervestiging van de *Velduil* op Ameland in 2008 (6; ontbrak er in 2004-07), groeide het aantal paren dit jaar naar 10-12. Ook op Schiermonnikoog was sprake van een goed jaar (5-6 tegen 1 in 2008). Op de kwelders van Noord-Friesland-Buitendijks zat één paar.

Opvallend is de melding van 50 territoria *Bontbekplevier* in het noordelijk deel van Oostelijk Flevoland, ruim 10% van de Nederlandse populatie.

Middelste Bonte Spechten vergrootten hun verspreidingsgebied met 3 territoria op landgoederen in de westelijke helft van Overijssel, één nabij Brummen Gl en zelfs een vogel in Barendrecht ZH (13 februari – 16 maart). De bekende regio's deden het goed met fraaie aantallen in Twente (54; record) en Limburg (70; max. 72 in 2006).

Territoria van *Engelse Kwikstaarten* werden gevonden nabij Noordwijk ZH (3), Wassenaar ZH, Hoek van Holland ZH, langs de Drentse Aa Dr en bij grintgat Itteren Lb.

Regionale specialiteiten zijn verder een geslaagd broedgeval *Woudaap* bij Echt Lb, het eerste Slechtvalk-broedgeval voor Twente, een paartje *Oehoe* op een nest met minimaal

één ei in de Maasduinen Lb (elders in Lb/Gl nog zeker 4 paren) en een baltsend paartje *Bonte Strandlopers* in het Lauwermeer. Bij Dieren Gl was het leuk inventariseren met een zingende *Noordse Nachtegaal* (19 mei – 12 juni), een zingend onvolwassen mannetje *Kleine Vliegenvanger* (10 dagen) en een territorium *Kortsnavelboomkruiper* (eerste voor Veluwe). In de Brabantse Biesbosch zong ook een *Noordse Nachtegaal* (1-13 juni) en in Haarlem een *Iberische Tjiftjaf* (5 juni – 7 juli).

Toekomst?

Het is mogelijk dat we na de Grote Aalscholver over enkele jaren ook de *Kuifaalscholver* als nieuwkomer kunnen verwelkomen. Een paartje in IJmuiden NH baltste en verzamelde nestmateriaal, maar bouwde waarschijnlijk geen nest.

Minder waarschijnlijk is de komst van de *Poelruiter*. Het noemen waard is wel de vogel die van 13 mei tot minstens 22 juni baltste ten zuiden van Amsterdam. De vogel verjoeg er regelmatig Tureluurs. In België werd het eerste zekere *Krekelzanger*-broedgeval vastgesteld (2 jongen geringd bij Wijchmaal). Deze soort ontbreekt nog op de Nederlandse broedvogellijst, maar wordt wel jaarlijks zingend aangetroffen, zoals dit jaar nabij Leerdam ZH (ruim een maand) en Nietap Dr (11-26 juni). Een terugkomst van de *Klapekster* als broedvogel lijkt onwaarschijnlijk, maar de vogel die in mei-juli pleisterde in het Fochteloërveen geeft toch enige hoop.

Bovenstaand overzicht is nog verre van volledig. Mocht u nog gegevens van zeldzame broedvogels hebben dan ontvangen wij die graag zo snel mogelijk. Het rapport over 2008 valt komend voorjaar bij alle LSB-tellers in de bus als dank voor hun inventarisaties.

Tot slot willen ik alle districtscoördinatoren en tellers bijzonder bedanken voor hun inspanningen in 2009!

Arjan Boele

Tabel 1. Natura 2000-gebieden met belangrijke slaappleaatsen

Waddenzee
Noordzeekustzone
Lauwersmeer
Groote Wielen
Oudegaasterbrekken, Fluessen en omgeving
Witte en Zwarte Brekken
Sneekmermeergebied
Alde Feanen
Deelen
Van Oordt's Mersken
Leekstermeergebied
Zuidlaardermeergebied
Fochteloërveen
Dwingelderveld
Bargerveen
Wieden
Uiterwaarden Zwarte Water en Vecht
Uiterwaarden IJssel
Engbertsdijkvenen
Uiterwaarden Neder-Rijn
Gelderse Poort
Uiterwaarden Waal
IJsselmeer
Markermeer & IJmeer
Zwarte Meer
Ketelmeer & Vossemeer
Veluwerandmeren
Eemmeer & Gooimeer Zuidoever
Oostvaardersplassen
Lepelaarplassen
Zwanenwater & Pettemerduinen
Eilandspolder
Wormer- en Jisperveld & Kalverpolder
Ilperveld, Varkensland, Oostzanerveld & Twiske
Polder Zeevang
Naardermeer
Oostelijke Vechtplassen
Duinen Goeree & Kwade Hoek
Nieuwkoopse Plassen & De Haeck
Broekvelden, Vettenbroek & Polder Stein
Donkse Laagten
Haringvliet
Hollands Diep
Biesbosch
Voordelta
Krammer-Volkerak
Grevelingen
Oosterschelde
Veerse Meer
Zoommeer
Westerschelde & Saeftinghe
Markiezaat
Kampina & Oisterwijkse Vennen
Deurnsche Peel & Mariapeel
Groote Peel

Voor wie van spektakel houdt: het nieuwe Meetnet Slaapplaatsen

Slaapplaatsen zoeken en tellen is een van de spannendste aangelegenheden als het gaat om vogels kijken. Het is niet de makkelijkste tak van sport, maar daar staat tegenover dat je vaak wordt beloofd met verrassende aantallen en prachtige gedragingen die je overdag niet van de vogels gewend bent: veel interactie, onrustig gefladder en bij veel soorten spectaculaire gezamenlijke rondvluchten.

Opzet

Deze winter gaan we van start met een project waar we bij SOVON achter de schermen al een tijdje aan werkten: een Meetnet Slaapplaatsen. Vogels worden in Nederland behoorlijk intensief gemonitord, maar slaapplaatsen vormen hierop een uitzondering. We willen nu beginnen om de belangrijkste slaapplaatsen in Nederland in kaart te gaan brengen. Het project is op te delen in drie onderdelen, waarbij het eerste onderdeel de kern van dit nieuwe Meetnet vormt:

- (1) Het tellen van de Natura 2000-gebieden die zijn aangewezen op grond van hun gebiedsfunctie als slaapplaats, in totaal 56 gebieden (tabel 1). De volgende soorten zijn bij deze telling betrokken: Aalscholver, Grote Zilverreiger, Kleine Zwaan, Wilde Zwaan, Taigarietgans, Toendrarietgans, Kleine Rietgans, Kolgans, Dwerggans, Grauwe Gans, Brand-gans, Rotgans, Grutto, Kempphaan, Wulp en Scholekster (en Zwarte Stern, Reuzen-stern en Kraanvogel, maar hiervoor bestaat reeds een waarnemersnetwerk).
- (2) Buiten deze Natura 2000-gebieden voor deze soorten verkennen wat er aan belangrijke slaapplaatsen aanwezig is.
- (3) Jaarlijks een paar niet-Natura 2000-soorten mee laten liften met dit meetnet. Voor 2009 en 2010 zijn dat Halsbandparkiet en Huiskraai.

Uitvoering

Omdat we de seizoensmaxima van deze soorten willen weten, zullen de tellingen uitgevoerd worden in de periode waarin hun aantallen pieken. Ervaringen met een pilotstudie in 2008 hebben geleerd dat een telperiode van twee weken het meest praktisch is. Dit geeft waarnemers de gelegenheid om uit te wijken als de weersomstandigheden ongunstig zijn, maar bijvoorbeeld ook om meer dan één gebied te kunnen tellen. De tweewekelijkse periode kent wel een voorkeursdatum, steeds in het middelste weekend. Voor de komende tijd staat elke maand een telling op het programma. De voorkeursdatum van de slaapplaatstellingen ligt overigens steeds een week ná de watervogeltellingen (tabel 2).

Voor alle 56 Natura 2000-gebieden (tabel 1) gaan we proberen tellers te vinden. Omdat we uiteraard ook graag willen weten wat er elders aan belangrijke slaapplaatsen aanwezig is, hopen we dat in de rest van Nederland zo veel mogelijk waarnemers gaan aanhaken. Iedereen wordt dus opgeroepen om op de genoemde data een slaapplaats van deze soorten in de buurt te zoeken en te tellen.

Voor de twee 'meeliftsoorten' is de inzet een landelijk dekkend verspreidingsbeeld. De Huiskraai wordt al door een aantal fanatiekelingen gevolgd, maar voor de Halsbandparkiet (en verwante soorten Grote Alexanderparkiet en Monniksparket) hebben we ook een tweewekelijkse telperiode georganiseerd waarbinnen de voorkeursdatum 10 januari is.

Meedoen

Op de website van SOVON kun je je aanmelden voor een gebied. Ga daarvoor via 'Invoer tellingen' naar het menu 'Slaapplaatsen'. Vervolgens kun je onder 'Vacante gebieden' inzien om welke slaapplaatsen het gaat, waarbij je deze ook meteen kunt claimen. Je kunt je interesse ook kenbaar maken bij een van de regionale coördinatoren: Jan Schoppers (GL, FL, DR, OV), Vincent de Boer (NH, UT, LI, NB) Jan-Willem Vergeer (ZL, ZH) en Jelle Postma (FR, GR). Zij kunnen tevens behulpzaam zijn bij de invoer van tellingen, waarbij we ernaar streven dat die volledig digitaal verloopt. Verder kun je op de website een Handleiding Slaapplaatsen downloaden en ook zien om welke Natura 2000-soort/gebiedscombinaties het precies gaat, onder 'Monitoring/Winter- en trekvogels/Slaapplaatsen'.

We hopen op een grote deelname aan dit project. Kennis over ligging en grootte van slaapplaatsen is nog grotendeels onontgonnen terrein. Maar dat zien we tegelijk als de uitdaging van dit project: er valt nog veel te ontdekken!

Olaf Klaassen

Tabel 2. Teldata voor de slaapplaatstellingen in winterseizoen 2009/10. De vermelde datum is de voorkeursdatum middenin een tweewekelijkse periode waarbinnen tellingen mogelijk zijn. De steltlopersoorten Grutto, Kempphaan en Scholekster komen in het voorjaar aan bod. De teldata daarvoor moeten nog worden vastgelegd.

10 januari:	Halsbandparkieten
23 januari:	ganzen, zwanen, Aalscholver, Grote Zilverreiger, Wulp
20 februari:	ganzen, zwanen, Wulp
20 maart:	Aalscholver, Grote Zilverreiger

Geplande cursussen 2010

Op dit moment zijn er in 2010 de volgende cursussen gepland. Hou de website in de gaten voor meer cursussen.

- een BMP-cursus moerasvogels inventariseren (in Tjamme en Schildmeer) i.s.m., Staatsbosbeheer. Info nicole.boeijink@sovon.nl
- een BMP-cursus moerasvogels inventariseren i.s.m. IVN Leeuwarden. Aanvang voorjaar 2010, info jelle.postma@sovon.nl

Heeft u interesse in het organiseren van een cursus of heeft u vragen over cursussen en het opleiden van vrijwilligers, neem dan contact op met nicole.boeijink@sovon.nl

Als provinciaal ecooloog is Boena van Noorden (Venray, 1958) nauw betrokken bij het beheer van de 'hamsterakkers' in Zuid-Limburg. Als enthousiaste vogelaar zag hij dat de Geelgors en de Kneu net zo goed profiteerden van de maatregelen als de Hamsters. "Gelukkig kijkt de overheid tegenwoordig meer naar leefgebieden dan naar soorten. We kunnen nu dus ook akkervogelonderzoek doen in de hamsterreservaten."

'Een Geelgors is n

lokale boeren, met wie wij afspraken maken over de gewassen. De boeren kunnen kiezen uit twee zogenoemde 'pakketten': óf ze laten brede randen van 15 meter gewas staan in de winter, óf ze beheren 75% van een bepaald gebied als 'hamsterland'. Daar verbouwen ze afwisselende stukken met bijvoorbeeld luzerne, tarwe, of bladrammenas. De oogst blijft 's winters staan voor de Hamsters, als voedsel en als dekking. Op het resterende kwart verbouwen ze hun reguliere gewassen. Maar dat kwart moet wel rouleren over het land. Die afspraak hebben we gemaakt om te voorkomen dat de boeren het hamsterland aan zijn lot overlaten. Dan zou het verruigen en het is gebleken dat deze dieren daar niets aan hebben. Net als veel akkervogels zijn Hamsters cultuurvolgers, dus je zult het land ook letterlijk 'in cultuur' moeten houden om de dieren te plezieren."

Lemmingeffect

Het hamsterbeheer begint inmiddels serieuze vruchten af te werpen. In 2007 was er een voorlopig hoogtepunt van 1200 burchten in het gebied. In 2008 en 2009 werden er 600 burchten geteld. Van Noorden: "Dat lijkt een dramatische terugval, maar het heeft waarschijnlijk te maken met een zelfde fenomeen als waar de ganzen op Spitsbergen last van hebben. Als er veel kleine prooidieren zijn – Lemmingen daar, muizen hier – laten de predatoren je met rust. Inderdaad was 2007 een bijzonder goed muizenjaar. De Buizerds, Vossen en andere rovers lieten de Hamsters toen met rust. De laatste jaren zijn er veel minder muizen en wordt er dus fanatieker op de Hamsters gejaagd. Waar die variatie in muizenaanbod vandaan komt, dat is nog steeds een van de grote raadsels uit het ecologisch onderzoek."

Bij Sibbe parkeren we de auto, nog steeds in het donker, op een lösswegje, tussen een veldje links waar de tarwe is blijven staan en een veldje rechts met dorre rammenas. "Moet je kijken", zegt Van Noorden, "bladrammenas

lijkt een beetje op koolzaad. Maar deze zaden zijn veel dikker. En je voelt gewoon dat het echt oliehoudende zaden zijn. Dat is waar ook veel akkervogels op af komen." Met hulp van zijn provincie-collega's Ruud van Dongen en Arnold Bakker, en met ondersteuning van Jan Schoenmakers, een Limburgse oude rot in de vogelvangst, zet Van Noorden een meter of veertig mistnetten op, aan de rand van een oude graft met meidoornstruiken. "Voor het licht wordt wil ik de netten hebben staan. Als de Geelgorzen straks van hun slaapplaatsen komen, gebruiken ze dit soort hagen als schuilplek wanneer bijvoorbeeld een Blauwe Kiekendief langs vliegt."

De Geelgors is geen toevallig gekozen doelsoort – 'doelo's' grappen de mannen in hun zelfbedachte jargon – voor het akkervogelonderzoek. Van Noorden: "De ontwikkeling van de Geelgorzen rond de hamsterreservaten is ronduit spectaculair. Het afgelopen broedseizoen telden we in een straal van acht kilometer maar liefst 1100 paartjes, dat is 5 per 100 ha. Daarnaast hadden we drie territoria van de Grauwe gors, 350 paartjes Kneutjes. Verder telden we 6 Kwartels op iedere 100 hectare en maar liefst 35 paartjes Veldleeuweriken, ook per 100 hectare. Ook dat is naar Nederlandse maatstaven ongekend. Van de Geelgors willen we nu precies weten hoe die zich door het jaar over het gebied bewegen. Zitten hier 's winters alleen lokale broedvogels, of komen er ook gorzen van elders op het achtergebleven graan af?"

Mini-kleurringetjes

Het terreingebruik van de Geelgors onderzoeken Van Noorden en collega's nu voor het derde jaar met een kleurringprogramma. "En inderdaad, dat valt niet mee", beaamt de onderzoeker. "Het eerste jaar gebruikten we vier kleuren: aan beide pootjes twee. Maar in het veld bleek het ondoenlijk om die kleuren af te lezen bij zo'n klein vogeltje. Het tweede jaar zijn we daarom overgegaan op één kleurringetje met ieder jaar een eigen kleur."

Nog mazzel dat de Hamster – Korenwolf voor intimi – zo'n aaibaar beestje is. Toen de laatste Hamsters in Limburg bijna het licht uit konden doen, in 1999, werd er zelfs een heuse wake georganiseerd. Een stoet van bekende Nederlanders bivakkeerde in een protestcavaan in het Limburgse heuvelland bij de veronderstelde laatste burcht. "Dit lieten we toch niet gebeuren?" De rest van het verhaal hoort in de canon van onze groene geschiedenis. De laatste exemplaren werden gevangen en uit België werd 'vers bloed' geïmporteerd. Met behulp van een uitgekend fokprogramma werden tot de dag van vandaag vele honderden dieren gefokt en uitgezet in een aantal speciale reservaten.

"Die fok is wat mij betreft niet de kern van het verhaal", zegt Boena van Noorden, als we op een koude decemberochtend in alle vroegte naar het oudste en grootste van de acht huidige hamsterreservaten rijden, vlak bij Sibbe. "Het gaat om het zogenoemde hamsterbeheer dat erbij komt kijken. Die hamstergebieden zijn tenminste 60 hectare groot. Daarvan wordt 30 hectare als echt reservaat beheerd door het Limburgs Landschap, Staatsbosbeheer of Natuurmonumenten. Ze verbouwen daar een wisselende lappendeken van kleine perceeltjes met verschillende granen. Een even groot deel is in beheer bij

Net een Hamster'

Freelance wetenschapsjournalist Rob Buiters baggert voor SOVON door de klei. Rob is ondermeer verslaggever voor Vara's Vroege Vogels en schrijft ook voor bladen als Trouw, Intermediair en Vogelnieuws. 'Noem me gerust vogelaar. Maar vogelkenner, dat durf ik – zeker in een blad van SOVON – niet te beweren. Ik rij vooral graag nieuwsgierig mee op de bagagedrager van de echte cracks', zegt hij. In 'IN DE KLEI' doet Rob verslag van zijn ontmoetingen in het veld.

Binnen een kwartier na zonsopkomst kan Van Noorden al demonstreren hoe dat in zijn werk gaat, met die mini-kleurringetjes. De eerste vangst in het mistnet bestaat uit twee Geelgorzen en één Ringmus. Vanwege de gemene, waterig kou kruipen Van Noorden en Van Dongen met de vogels in de luwte van de auto voor het meten, wegen en ringen. De traditionele katoenen zakjes waar de vogels tijdelijk in worden bewaard hangen voor de gelegenheid aan de achteruitkijkspiegel. "Tweëntwintig gram", dicteert Ruud van Dongen zijn collega, "net te veel voor één postzegel van 44 cent." Bij zo'n vederlicht vogeltje past een dito plastic kleurringetje. "Het lijkt niets, maar het blijkt wel degelijk goed mogelijk om dit in het veld af te lezen. Beschouw dit meteen maar als een uitnodiging aan alle vogelaars die geelgorzen zien: kijk of ze ringetjes hebben en laat het ons weten."

Het aflezen mag dan goed te doen zijn, de waarnemingen stromen nog niet binnen. "Dat is de beperking van dit soort ringwerk", relativiseert Van Noorden. "Van de ongeveer 400 kleurringen die we in drie jaar hebben aangebracht, hebben we nu 10 terugmeldingen, allemaal uit de directe omgeving. De eerste terugmelding was op acht kilometer van de plek waar de vogel was gevangen. We zouden dus heel voorzichtig kunnen concluderen dat de Geelgorzen zomer en winter van dit gebied gebruik maken. Voor de Grauwe gors ligt dat heel anders, daar hebben we geen ringprogramma voor nodig om dat te concluderen. Als we ze al zouden kunnen vangen, want een Grauwe Gors laat zich niet zo snel pakken met een mistnet. Het afgelopen broedseizoen hadden we drie territoriale mannetjes in deze omgeving, waarvan twee in hamstergebieden. De winter daarvoor hadden we op een gegeven moment maximaal zestig foeragerende Grauwe Gorzen in de graanvelden. Waarschijnlijk is dat overloep uit één van de laatste echte bolwerken van Grauwe Gorzen in onze omgeving, op de Belgische Lössplateau's."

Net als in Zuid-Limburg worden in België maatregelen genomen om akkervogels te ondersteunen, al gebeurt het daar niet onder de vlag van hamsterbeheer. 'Graan voor Gorzen' noemt terreinbeheerder Natuurpunt het daar. "Wat wij van de Belgen hebben geleerd is dat je in de winter ook heel goed kunt bijvoeren. Ik moet toegeven dat ik het in eerste instantie nogal kunstmatig vond: graan strooien voor overwinterende akkervogels. Maar in wezen is het natuurlijk niet veel anders dan een deel van de oogst laten staan. Ook dat doen de Belgen op grote schaal. Zij bedachten 'Graan voor Gorzen' en in het akkervogelgebied rond Oost-Groningen ontwikkelde de Werkgroep Grauwe Kiekendief de brede onbebouwde akkerranden. Zo langzaam aan gaat het – zij het lokaal – wel een goede kant op met de akkervogels dankzij dat soort maatregelen."

Hamsterbokaal

Grauwe Kiekendieven worden in Limburg nog niet gesignaleerd. De Blauwe Kiekendief overwintert er wel. In de ochtendschemer zijn een man en een vrouw uit het graan gekomen om vervolgens systematische baantjes te trekken over de akkers. Arnold Bakker brengt een zogenoemde bal-chatri in stelling om te kijken of hij ook een van de kiekken kan ringen.

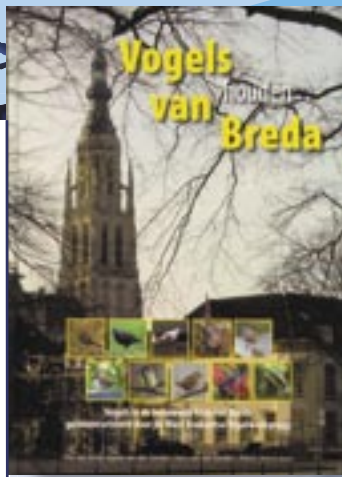

Op een klein kooitje zit een grote verzameling stropjes van nylondraad. In het kooitje wordt de eerste gevangen Ringmus van de dag gestopt. Als de kiek zou proberen de Ringmus te slaan, komt hij geheid vast te zitten in de lusjes. Dat wil zeggen: als ...

“Daar, dat land waar dat mannetje Blauwe Kiek nu boven zweeft is van een echte vogelboer”, vertelt Van Noorden enthousiast. “Peter Nijskens zit letterlijk altijd met de kijker op de trekker. Je merkt dat dit verhaal steeds meer gaat leven onder de boeren. We hebben dan ook niet voldoende budget om alle geïnteresseerden mee te laten doen aan het hamsterproject. We reiken tegenwoordig zelfs een soort ‘hamsterbokaal’ uit, voor de boer die dat jaar het beste beheer heeft gevoerd. Dat kleine beetje competitie werkt echt stimulerend.”

Na een uur of vijf ‘mistnetten’ hebben Van Noorden en collega’s elf Geelgorzen van een kleuring voorzien. De Ringmus in de balchatri heeft geen roofvogels kunnen bekoren; tot groot genoegen van de Ringmus zelf waarschijnlijk, die zijn vrijheid weer terugkrijgt. Aan het eind van de ochtend gaan de onderzoekers nog even langs bij de lokale molenaar, een paar zakken afgeschreven tarwe halen. De zakken hebben op een net iets te vochtige plek gestaan. “Voor veevoer, waar deze molenaar voor maalt, mag hij het niet meer gebruiken”, vertelt Van Noorden, “maar als strooivoer, bij de mistnetten, of gewoon op het land is het nog uitstekend geschikt voor die dikke gorzensnavels. Alle beetjes helpen.”

Rob Buijer

Vogels houden van Breda

Stadsvogels zijn ‘in’. Nadat vogelaars lange tijd geen aandacht wilden besteden aan stadsvogels, vindt nu een inhaalslag plaats. Zo ook in Breda, dat in 2002-08 op broedvogels werd onderzocht (methode Bloem). Als tamelijk ‘groene stad’ leverde dat een stevige soortenlijst op. De resultaten zijn gepubliceerd in een aantrekkelijk boek, waarin ook (in tabelvorm) dichtheden in andere steden aan bod komen. Enkele meer of minder bijzondere gebieden krijgen extra aandacht.

Auteurs: P. van Iersel, A. van der Sanden, H. van der Sanden & W. Veenhuizen
Hard cover, full colour, 215 pag.,
ISBN 978-90-78071-76-1

Prijs: € 19,95 (excl. evt. porto)
Verkrijgbaar via de (lokale) boekhandel of via de website van de uitgever [www.vanierland.nl](http://www.vanierland.nl/?rubriek_id=165&artikel_id=129)

Akkervogels

Terwijl weidevogels ondanks alle aandacht en geld blijven kwijnen, staan akkervogels – die veelal wat makkelijker geholpen kunnen worden – niet erg in de schijnwerpers. Er vindt het nodige onderzoek plaats, maar dat bereikt nog lang niet altijd het grote publiek. Laat dat maar Koos Dijksterhuis over! Dit bij uitgeverij Roodbont verschenen boek beoogt akkervogels onder de aandacht te brengen. Het boek is een Vlaams-Nederlandse co-productie en toont in woord en beeld portretten van o.a. Grauwe Kiekendief, Patrijs, Veldleeuwerik, Graspieper, Zomertortel, Kwartel en Bruine Kiekendief. De vogelportretten worden afgewisseld met gebiedsreportages in Nederland en België en interviews met Nederlandse en Belgische vogelbeschermers en agrariërs die actief zijn met akkervogelbescherming.

Auteur: Koos Dijksterhuis, Foto's: Hans Hut
Paperback, full color, 144 pag.,
ISBN: 978-90-8740-060-6 Prijs € 19,95
Verkrijgbaar via de boekhandel en internet

Recent verschenen

Broedvogels in Nieuwegein

De groeikerngemeente Nieuwegein kan model staan voor het sterk verstedelijkende (West-) Nederland. Vogelaars plegen zulke oorden zo snel mogelijk in de vrije tijd te verlaten, op zoek naar de ‘betere’ vogelgebieden. Niet echter de leden van Vogelwacht Utrecht die in 1999 een boek presenteerden over hun broedvogelonderzoek ter plaatse, en dat in 2009 nog eens overdeden! Omdat er ook nog oudere gegevens beschikbaar waren, ontrolt zich een uniek document van veranderingen in stedelijk milieu en de consequenties voor broedvogels. Het boek staat stampvol informatie, overzichtelijk en leesbaar gebracht en fraai geïllustreerd. Als toeje is een cd bijgevoegd met vogelgeluiden, allemaal opgenomen in Nieuwegein. In 2019 het vervolg op deze unieke serie?

Auteurs: G. Abel, M. van Vliet, W. Stoopendaal, L. de Bruijn, H. Lichtenbeld, P. de Nooijer & D. Korver-Benschop
Hard cover, full colour, 332 pag.,
ISBN 978-90-804709-2-7
Prijs: € 25,- (excl. evt. porto)
Verkrijgbaar via de (lokale) boekhandel of via de website van de uitgever: www.vogelwachtutrecht.nl

Vogelgebieden in Groningen

Groningen heeft nu zijn eigen versie van ‘Where to watch birds’. Het boek beschrijft Groningen door de bril van de vogelkijker die wil weten waar hij in de provincie terecht kan om vogels waar te nemen. De schetsen van (voor vogelaars) aantrekkelijke Groninger gebieden behandelen ook de stad, industriegebieden en een landbouwgebied.

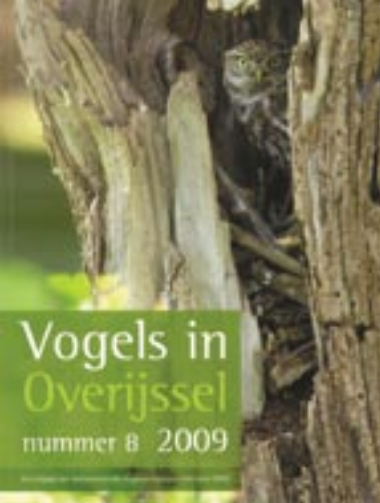
Redactie: J.A. de Roos e.a.
Uitgever Vereniging Avifauna Groningen
Prijs € 14,95 excl. verzendkosten
Zie www.avifaunagroningen.nl

Stadsvogels. Bouwen, beleven, beschermen

Dit i.s.m. Vogelbescherming Nederland uitgegeven boek ‘voor bouwers, bestuurders en bewoners’ geeft een overzicht van vogels in de stad en maatregelen om ze te beschermen. Per hoofdstuk worden vele, deels internationale voorbeelden en ideeën beschreven om de stad aantrekkelijker te maken voor vogels, en meestal zonder extra kosten of concessies.

Auteur: Jip Louwe Kooijmans
Tirion Uitgevers, Baarn
Hard cover, full color, 144 pag.,
ISBN 978 90 5210 775 2
Prijs € 24, 95
Verkrijgbaar via de boekhandel en internet

Vogels in Overijssel 2009

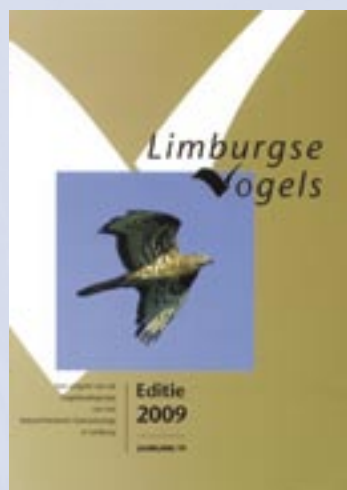
Editie 2009 is 80 pag. dik, fraai vormgegeven (volledig in kleur) en bomvol leuke artikelen. Hieronder bijdragen over de Steenuil in Overijssel, broedbiologie van Tureluurs bij Giethoorn, pleisterende Regenwulpen, waarnemingen van de Ruigpootuil, kolonie Gierzwaluwen 25 jaar gevolgd, trend van Klapksters (en hun voedsel) in de Engberts-dijkvenen, en telling van Huismussen in Deventer. Daarnaast ook weer het jaaroverzicht van bijzondere waarnemingen.

Bestellen door overmaking van € 12,- (incl. verzendkosten) op giro 4506821 van de Samenwerkende Vogelwerkgroepen Overijssel (SVO) te Markelo o.v.v. Vogels in Overijssel 2009.

Limburgse Vogels 2009

December 2009 verscheen de jaareditie Limburgse Vogels, 104 pagina's maar liefst. Een zeer fraaie uitgave, full color, met langere artikelen over o.a. Orpheusspotvogel (en mengparen met Spotvogel), habitatverandering bij Sprinkhaanzanger, opvallende trek van roofvogels en Houtduiven, afname Tafeleend als wintergast en toename Grote Zilverreiger op slaapplaatsen. Daarnaast een keur aan kortere bijdragen over bijzondere zaken, waaronder broedgevallen van Zwarte Wouw en Woudaap, de Grauwe Klauwier in 2009, waarnemingen van Arendbuiserd en Slangenarend (3 verschillende binnen 10 dagen) en influxje van Bladkoning.

Editie 2009 kan worden besteld door overmaking van € 13,50 (incl. verzendkosten) op postgiro 1134234 t.n.v. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, o.v.v. Limburgse Vogels 2009.

Vogels ringen in (Belgisch) Limburg

Onder Nederlanders geen geheim: in Vlaanderen worden enorme aantallen vogels gevangen en geringd. Zo gingen in een halve eeuw tijd ruim 700.000 vogels door de handen van de Werkgroep Noord-Limburg. Hieronder alleen al ruim 110.000 Kleine Karekieten en bijna 99.000 Zwartkoppen, maar ook vele bijzonderheden, van een nestjonge Goudplevier tot Raddes Boszanger.

De auteurs hebben de resultaten van al dat ringwerk overzichtelijk op rij gezet in een fraai boek. Per soort is veel informatie te vinden over o.a. seizoenspatronen, biometrie en terugmeldingen (ruim 7000, uit 40 landen). Dergelijke informatie bestond, althans in een vergelijkbare detaillering, nog niet voor het binnenland van de Lage Landen. Het boek biedt en passant ook nog een blik op veranderingen in de broedvogelwereld van Belgisch Limburg, waar Grauwe Kiekendief en Klapekster aanzienlijk langer bleven nestelen dan aan Nederlandse zijde van de grens.

Een analyse van geringde en terug-gemelde vogels in Belgisch Noord-Limburg in de periode 1956-2008.

Auteurs: Carlo van Seggelen & Paul Van Sanden, m.m.v. Karel Van Endert
Hard cover, full colour, 244 pagina's, ISBN 978-90-74508-15-5.
Prijs € 39,50 incl. porto (voor leden van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg € 34,50 incl. porto).

Bestellen door overmaking van het juiste bedrag op rekeningnummer 1036366 ten name van Natuurhistorisch Genootschap Limburg o.v.v. "50 jaar ringwerk" en uw adres.

Kraanvogels in Niedersachsen

Kraanvogelliefhebbers kunnen hun hart ophalen in deze bundel over het voorkomen in Niedersachsen. In deze direct aan Noordoost-Nederland grenzende Duitse deelstaat pleister tegenwoordig grote aantallen (o.a. Diepholzer Moorniederung). In drie lijvige artikelen is alles te vinden over trekkers, pleisteraars en broedvogels vroeger en nu, en over beschermingsproblemen.

Kraniche als Gastvögel in Niedersachsen – Rastvorkommen, Bestandsentwicklung, Schutz und Gefährdung

Auteurs: T. Krüger & B. Oltmanns (Schriftenreihe Naturschutz und Landschaftspflege in Niedersachsen, Heft 44, 2009)
Paperback, A4-formaat, 110 pag., full colour, ISSN 09 33-1247
€ 17,50 (incl. verzendkosten),
info: naturschutzinformation@nlwkn-h.niedersachsen.de of www.nlwkn.de
>Naturschutz > Veröffentlichungen

Ortolaan in Europa

In dezelfde serie waarin de uitgave over Kraanvogels verscheen, is ook een bundel opgenomen over Ortolanen. Het bevat 22 bijdragen naar aanleiding van het vierde Internationale Ortolanen Symposium. Een gevarieerde inhoud met naast artikelen over populatieveranderingen ook veel aandacht voor habitatmaatregelen, dialecten en trek in Europa en Afrika.

Ökologie und Schutz des Ortolans (Emberiza hortulana) in Europa

Redactie: P. Bernardy (Schriftenreihe Naturschutz und Landschaftspflege in Niedersachsen, Heft 45, 2009)
Paperback, A4-formaat, 173 pag., full colour, ISSN 09 33-1247
€ 17,50 (incl. verzendkosten),
info: naturschutzinformation@nlwkn-h.niedersachsen.de of www.nlwkn.de
>Naturschutz > Veröffentlichungen

Effect klimaatverandering op algemene broedvogels?

*Onder de titel **Verandering in timing van territoriale activiteiten van Nederlandse broedvogels in de periode 1984–2008 heeft Ria Heemskerk haar afstudeerproject van Hogeschool Larenstein te Velp met goed gevolg afgesloten. De opdracht was om uit te zoeken of territoriale activiteiten van algemene broedvogels zijn verschoven onder invloed van klimaatverandering. Daarbij is gebruik gemaakt van gegevens uit het Broedvogel Monitoring Project (BMP) uit 1984–2008. Uit de analyse blijkt dat bij tweederde van de 47 onderzochte soorten vervroeging van territoriale activiteiten tot maximaal 8 dagen plaatsvond. Deze vervroeging is het grootst bij trekkers naar Afrika, wat minder bij trekkers naar Zuidwest- en West-Europa en ontbreekt nagenoeg bij standvogels. Het aantal dagen vervroeging is aanmerkelijk minder dan verwacht op basis van veranderingen in aankomstfenologie.***

Aantal waarnemingen per bezoek

Broedvogeltellers karteren per bezoek alle waarnemingen die op een territorium of broedgeval duiden. Bij veel soorten gaat het vooral om zangwaarnemingen. Dat resulteert in per soort verschillende seizoenspatronen. Fitissen zingen vooral eind april/begin mei, Bosrietzangers een maand later en Winterkoningen zodat het hele broedseizoen. Zouden deze patronen veranderen onder invloed van klimaatverandering? Daartoe ging in december 2008 een oproep uit naar BMP-tellers. Ze werden verzocht om het aantal waarnemingen van territoriaal gedrag per bezoek uit te turven. Tussen 1984 en 1995 waren BMP-tellers verplicht deze waarnemingen in te sturen, daarna niet meer. Ongeveer 100 tellers namen de moeite om hun waarnemingen uit 1996–2008 uit te werken. Uiteindelijk hadden we de beschikking over jaarlijkse gegevens uit 180–260 BMP-gebieden in 1984–95 en 45–90 in 1996–2008. In totaal gaat het om 1,7 miljoen waarnemingen uit 990 gebieden. Van 47 soorten waren de gegevens robuust genoeg voor een analyse. Drie perioden zijn vergeleken: 1984–89, 1990–99 en 2000–2008.

Opmerkelijk vast patroon

Verrassend genoeg is het algehele seizoenspatroon van vogelsoorten door de jaren heen nauwelijks veranderd. Dit wordt toegelicht bij de Tuinfluiter (figuur 1), die gewoonlijk tussen half april en begin mei (week 16 t/m 19) arriveert. De zangpiek, wanneer per bezoek rond 60% van de aanwezige Tuinfluiters van zich laat horen, valt midden mei. Daarna loopt het aandeel zingende vogels langzaam terug tot ongeveer 30% begin juli. Dit patroon is in de drie onderscheiden perioden niet wezenlijk veranderd, wat bij nagenoeg alle onderzochte vogelsoorten het geval blijkt te zijn. Er is dus sprake van een vast soortspecifiek patroon, dat met het BMP goed

wordt vastgelegd. Verrassend was tevens de treffende gelijkheid met soortgelijke gegevens uit 1976–81, gebruikt voor het *Handboek Vogelinventarisatie* uit 1985. Deze gegevens vormden toentertijd de basis voor de BMP-regels.

Vervroeging

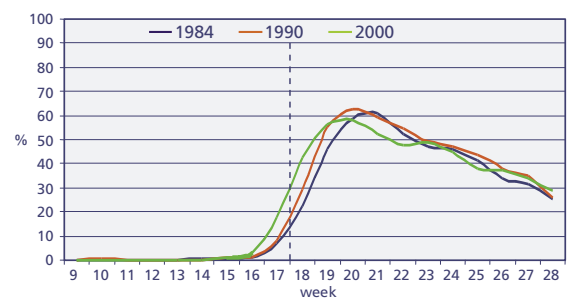
Kijken we in detail naar de Tuinfluiter, dan zien we de grootste verschillen in de aankomstperiode (zie bij de stippellijn op 1 mei in week 18). Tussen 1984 en 2008 is het eerste deel van de zangactiviteit met 5 dagen vervroegd. Een dergelijke vervroeging komt vooral naar voren bij Afrika-trekkers, zoals de Tuinfluiter, en wat minder bij korte afstandtrekkers en standvogels, die in Zuidwest- en West-Europa overwinteren.

Bij 18 Afrika-trekkers lag het eerste deel van de zangactiviteiten gemiddeld 3,6 dagen vroeger aan het eind van de periode. Hierbij zitten soorten met 5 tot 8 dagen vervroeging, zoals Kleine Karekiet en Spotvogel, maar ook soorten die slechts 1 dag vervroeging laten zien, zoals Sprinkhaanzanger en Braamsluiper. Bij 13 korte afstandtrekkers is sprake van gemiddeld 2 dagen vervroeging. Sommige hiervan komen uit op 5 dagen vervroeging, zoals Roodborsttapuit en Rietgors, maar andere zoals de Zanglijster laten geen verschillen zien. Bij 16 standvogels zijn nauwelijks veranderingen gemeten. Staartmees en Gaai tonen 1–2 dagen vervroeging, maar Pimpelmees en Merel juist een verlaten van 1 dag. Vergelijking met de gegevens uit 1976–1981 uit het *Handboek* versterkte de conclusies.

Fenologie en BMP-waarnemingen

Veel vogelaars houden jaarlijks hun eerste waarnemingen van zomervogels bij. Deze voorjaarsfenologie kan worden vergeleken met de bevindingen in het BMP. Soorten waarvan de timing van territoriale activitei-

Sprinkhaanzanger. Foto: Michel Geven

Figuur 1. Seizoensverloop van de Tuinfluiter (gemiddelde waarnemingspercentages van het maximum per gebied) in BMP-gebieden in drie perioden tussen 1984 en 2008. Onderaan staan de weeknummers lopend van 1 maart (week 9) tot 15 juli (week 28). De stippellijn geeft de datumgrens van 1 mei aan.

ten het meest is vervroegd, blijken gemiddeld ook steeds vroeger aan te komen. De mate van vervroeging in aankomst is bij de meeste soorten echter veel groter dan die in de timing van territoriale activiteiten. De eerste Tjiftjaf, bijvoorbeeld, werd in 2000 ongeveer 15 dagen vroeger gezien dan in 1980; in het BMP trad in 1984-2008 echter een vervroeging van 'slechts' 5 dagen op. Dergelijke verschillen zien we bij meer soorten, wat duidelijk maakt dat de aankomstdatum van de eerste exemplaren geen maat hoeft te zijn voor de timing van territoriale activiteiten. Wat dit betreft bestaat er meer overeenkomst tussen de verandering in timing van territoriale activiteiten in het BMP en de gemiddelde eerste eilegdatum, althans bij 13 vogelsoorten waarover voldoende gegevens beschikbaar waren.

Effect op BMP-regels?

Bij het BMP worden territoria vastgesteld op basis van gestandaardiseerde criteria, zoals een verplicht aantal waarnemingen binnen een bepaalde periode ('tussen de datumgrenzen'). Als de timing van territoriale activiteiten verandert, heeft dat zijn consequenties. Doordat bijvoorbeeld 'te vroege' waarnemingen niet meegerekend mogen worden, kan er onderschatting van de werkelijke aantallen ontstaan. In het rapport worden in dit verband wijzigingen voorgesteld bij 15 soorten. Aanpassing van BMP-regels vormt een dilemma, aangezien dit tot een trendbreuk zou kunnen leiden. Vroeger werd een territorium volgens de regels niet meegeteld, nu wel. Aan de andere kant, als de regels niet aangepast worden missen we misschien territoria op basis van vroege waarnemingen en registreren we een schijnbare afname. Of bepaalde regels aangepast zullen gaan worden, is nog onderwerp van nadere studie. Overigens zijn in de jaren negentig sommige BMP-regels al eens aangepast, onder andere door datumgrenzen naar voren te schuiven. Dit bleek op het totaal nauwelijks verschil te maken.

BMP-tellers bedankt

BMP-tellers, en dan vooral degenen die hun gegevens afgelopen winter hebben uitgewerkt, worden zeer bedankt voor de inspanningen. Dat uitwerken bleek soms een fikse klus van dagen werk! We hebben hierdoor goed zicht gekregen op veranderingen van territoriale activiteiten van broedvogels. Omdat we wat dit betreft de vinger aan de pols willen houden, gaan we BMP-tellers vragen op vrijwillige basis territoriale waarnemingen jaarlijks in te leveren. Het is de bedoeling dit ook *online* mogelijk te maken.

Ria Heemskerk, Arend van Dijk
& Chris van Turnhout

DE ALLESKUNNER

UCA UNIVERSELE CAMERA ADAPTER

De UCA van SWAROVSKI OPTIK is een echt allround talent: De adapter is zowel voor spiegelreflex- als voor compactcamera's geschikt en past perfect voor alle SWAROVSKI OPTIK telescopen. Eens ingesteld is het snel wisselen van observeren naar fotograferen. Hij is bovendien uiterst veilig, stabiel en compact. En met zijn 350 gram ook nog uitgesproken licht: de nieuw ontwikkelde UCA van SWAROVSKI OPTIK laat geen wensen onvervuld.

SWAROFAST FUNCTIE

Eén keer instellen, daarna altijd snel, ongecompliceerd en zonder bijstellen fotograferen

NIEUW

VEILIG EN COMPACT

Bevestiging van de camera met behulp van de camerastatief-aansluiting en directe bevestiging van de UCA op het oculair

FLEXIBEL IN HET GEBRUIK

Geschikt voor digitale SLR- en compactcamera's

SEE THE UNSEEN

WWW.SWAROVSKIOPTIK.COM

SWAROVSKI OPTIK BENELUX

Verwelkomingsstraat 17, B-1070 Brussel

Tel. 0800/022 19 63, Fax 0800/022 13 93 (Nederlandse nummers)

info@swarovskioptik.be

SWAROVSKI
OPTIK

De ultieme visuele beleving

Afstanden worden kleiner

Om dicht bij de natuur te komen, moet u een deel ervan worden. Een Diascope verlegt optische grenzen en brengt u in een prachtige natuurbeleving vol kleurenpracht en details. De hoogwaardige kwaliteit objectieven met FL glas zorgen voor een briljante beeldscherpte, helderheid en contrast. Ontdek eveneens de pracht van de natuur met de lichtgewicht Conquest 8 en 10x30 verrekijkers en steun SOVON. Nu in een speciaal SOVON kadopakket met 10% korting verkrijgbaar bij Vogelbescherming Nederland.

We make it visible.

Importeur TECHNOLYT BV
 Industrieweg 35 1521 NE Wormerveer Holland
 T: 0031 75 6474547 F: 0031 756213663
 info@technolyt.nl www.zeissverrekijkers.nl

Landelijke Dag druk bezocht

De weergoden waren ons goed gezind dit jaar, veel regen, met veel bezoek tot gevolg. Volgens ingewijden konden we dit jaar rekenen op zo'n 1600 bezoekers. Alleen in het Atlasjaar 2002 lagen de schattingen van het bezoekersaantal hoger. De 70 WILDzoekers die door de Millingerwaard zwoegden lieten zich door het kletsnatte weer niet weerhouden en struinden er flink op los.

Dit jaar was er weer een keur aan gevarieerde lezingen in de grote zaal en het NEM verzorgde het parallelprogramma in de kleine zaal op de eerste verdieping. Bij tijd en wijle zaten de lezingen bomvol en moest men achterin staan om toch nog wat van de lezing te kunnen volgen. Rond het middaguur werden diverse prijzen uitgereikt. De driejaarlijkse Herman Klomp-prijs ging dit jaar naar Leo Zwarts, voor zijn grote inbreng in het boek *Living on the edge*, over vogels en Sahel. SOVON-Vrijwilliger van het jaar werd (de helaas niet aanwezige) Jan Kramer uit Friesland, als waardering voor zijn jarenlange inspanningen. Ook een opvallend moment was de presentatie van de nieuwe Vogelbalans (beide voorgaande keren op het Vogelfestival gepresenteerd). In een van de kleinere zalen werd een drukbezochte lezing gehouden over IJsvogels en daarna over watervogeltellingen, geïnitieerd door de WIWO.

Ook werd de dag aangegrepen om een keur van nieuwe boeken te presenteren en te signeren, niet alleen het fraaie *Living on the edge*, maar ook een nieuw boek over Akkervogels van Koos Dijksterhuis en de nieuwe Atlas van amfibieën en reptielen, verschenen in de reeks Nederlandse Fauna. Diverse boeken waren in de loop van de middag helemaal uitverkocht.

Voorts was er een nieuwe quiz waarin de bezoekers een aantal mystery birds moesten raden en enkele vogelaantallen schatten. De winnaar Rob van Bemmelen ontving uit handen van Zeiss-Technolyt een fraaie verrekijker. Tweede, met ook alles goed maar met minder goede schattingen, was Ton Eggenhuizen. Voor volgend jaar raden we iedereen aan om een verrekijker mee te nemen als men mee wil doen aan de mystery bird quiz en ook kans wil maken op een mooie prijs.

Noteer alvast in uw agenda voor 2010: zaterdag 27 november, wederom in de Vereniging in Nijmegen.

Harvey van Diek

HET KLEINE REISCOLLECTIEF

Ons reisaanbod

vogelen
wandelen
fietsen
kanovaren
paardrijden
sneeuw wandelen
crosscountry langlaufen
'specials' met lokale gids

groepsreizen
individuele reizen
reizen op maat

Vogelreizen 2010

Polen Biebrzamoerassen
Polen Oerbos van Bialowieza
Polen Oderdelta, Slonsk
Hongarije Bükk-Tisza-Hortobágy
Hongarije Hongaarse wetlands
Litouwen Zuvintas en Dzukija
Roemenië Donaudelta
Kirgizië Issyk-Kul en Son-Kul
Turkije Bosporus en wetlands

info@hkrc.nl
www.hkrc.nl
085-7853820

een initiatief van Dobry Den Reizen en Meander reizen

MEER ZIEN

INNOVATIEF BREEDHOEK-ZOOMOCULAIR 25-50x W

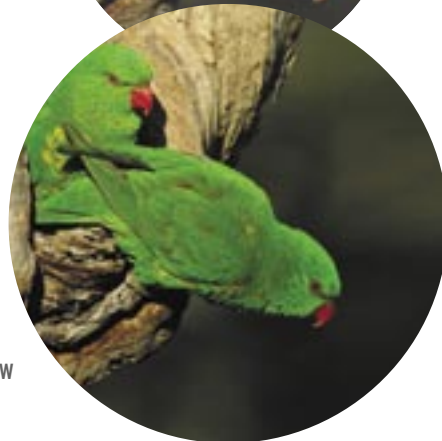
Met het nieuwe SWAROVSKI OPTIK oculair 25-50x W geniet u van het waarnemingscomfort van een groothoekoculair in het gehele vergrotingsbereik. Met een gewicht van slechts 295 gram en een uniek optisch systeem met asferische lens voor een randscherpe, detailgetrouwe waarnemingsbeleving staat dit nieuwe oculair voor de innovatieve techniek van SWAROVSKI OPTIK.

20-60x

25-50x W

RUIM 25% MEER GEZICHTSVELD
bij 25-voudige vergroting

NIEUW

25-50x W

SLECHTS 295 GRAM
het lichtste en meest compacte breedhoek-zoom-
oculair in zijn klasse

100% COMPATIBEL
met alle SWAROVSKI OPTIK telescopen en adapters

SEE THE UNSEEN

WWW.SWAROVSKIOPTIK.COM

SWAROVSKI OPTIK BENELUX
Verwelkomingsstraat 17, B-1070 Brussel
Tel. 0800/022 19 63, Fax 0800/022 13 93 (Nederlandse nummers)
info@swarovskioptik.be

SWAROVSKI
OPTIK

BLUE ELEPHANT

vogel- en natuurreizen

www.blue-elephant.nl

T 06981-965124
M 06-54261272
E info@blue-elephant.nl

Themanummer Waddenzee van Limosa

Het laatste en dubbeldikke nummer van Limosa in 2009 (Limosa 83-3/4) zal geheel zijn gewijd aan de Waddenzee.

Een team van 34 auteurs beschrijft in 10 bijdragen een breed palet aan onderwerpen. Zo zijn er onder andere artikelen gewijd aan de aantalsontwikkeling van bepaalde soorten (broedende Visdieven, Kleine Zilverreigers, Lepelaars) of soortgroepen (wadvogels), en artikelen die Afrikaanse wadgebieden vergelijken met de Waddenzee. Ook wordt ingegaan op de mogelijke effecten van de toename van Slechtvalken op het gedrag en de verspreiding van wadvogels. De functie van het wad als slaapplek wordt belicht in een bijdrage over slaaptrek van Regenwulpen in Friesland. En zelfs echte zeevogels ontbreken niet, getuige de beschrijving van het voorkomen van Stormvogeltjes in de Waddenzee.

NOU-leden en Limosa-abonnees (inclusief 'plusleden' van SOVON) ontvangen dit nummer in het begin van het jaar automatisch in de bus. SOVON-leden zullen een bon voor een gratis (proef)nummer vinden bij de contributie-mailing in januari. Voor niet-leden is het waddennummer op aanvraag verkrijgbaar tegen betaling van € 2,50, maar abonnee worden kan natuurlijk ook! Als SOVON-lid is het Limosa abonnement namelijk tegen gereduceerd tarief verkrijgbaar via het zgn. pluslidmaatschap. U ontvangt Limosa en SOVON-Nieuws voor slechts € 27,50 per jaar. Dat is niet alleen gemakkelijk geregeld, maar ook nog eens € 3,50 korting.

Meer informatie via info@sovon.nl of www.sovon.nl.

Het eerste nummer van 2010 van Limosa is inmiddels goed gevuld met nieuwe bijdragen. De redactie nodigt iedereen die interessante ontwikkelingen heeft te melden uit om artikelen in te sturen, en is ook bereid om beginnende auteurs op weg te helpen.

Meer informatie bij de redactie-secretaris, Romke Kleefstra, romke.kleefstra@sovon.nl of 058-2164166. Het redactieadres is Posthoornsteeg 1C, 8911 AS Leeuwarden.

MEER FUNCTIONALITEIT, LAGER GEWICHT

DE NIEUWE TELESCOPEN MET OMVANGRIJKE PRODUCTTOEBEHOREN: ECHE KLASSE

Zeer nauwkeurige optiek, doordachte functionaliteit, innovatief design. De nieuwste magnesium telescopen ATM/STM van SWAROVSKI OPTIK garanderen een ongeëvenaard optisch prestatievermogen: extreme detailnauwkeurigheid, natuurlijke kleurweergave, unieke randscherpte en maximale lichtdoorlaatbaarheid zorgen voor een echte observatiebeleving. Het buitengewone lichte gewicht en de omvangrijke, veelzijdige producttoebehoren zorgen bovendien voor optimaal draagcomfort.

Zo kunt ook u de meest verborgen schoonheden van de natuur ontdekken.

LICHT EN ROBUUST
De nieuwe ATM/STM telescopen met magnesiumbehuizing

NIEUW

INNOVATIEF GROOTHOEK ZOOMOCULAIR 25-50x W
ruim 25% meer gezichtsveld en met slechts 295 g het lichtste en meest compacte breedhoek-zoomoculair in zijn klasse

UCA UNIVERSELE CAMERA ADAPTER
flexibel in gebruik: voor digitale spiegelreflex- en compactcamera's

VEELZIJDIGE TELESCOOP STABILISATOR
trillingsvrij observeren en fotograferen met en zonder statief

NIEUWE STAY-ON CASE
perfecte bescherming compatibel met alle telescopen

SEE THE UNSEEN
WWW.SWAROVSKIOPTIK.COM
SWAROVSKI OPTIK BENELUX
Verwelkomingsstraat 17, B-1070 Brussel
Tel. 0800/022 19 63, Fax 0800/022 13 93 (Nederlandse nummers)
info@swarovskioptik.be

**SWAROVSKI
OPTIK**

2010: het Jaar van de Bruine Kiekendief!

Bruine Kiekendief.
Foto: Han Bouwmeester

Waarom de Bruine Kiekendief?

SOVON Vogelonderzoek Nederland en Vogelbescherming Nederland zetten, met medewerking van Werkgroep Roofvogels Nederland en Werkgroep Grauwe Kiekendief, in 2010 de Bruine Kiekendief in de *spotlights*. Nog niet eerder viel de keuze van de jaarsort op een roofvogel. We weten van deze 'kiek' al behoorlijk wat, zoals dat de populatie sinds de eeuwwisseling afneemt, vooral in de Noord-Nederlandse laagveen- en zeeklei-gebieden (figuur 1). Het broedsucces ontwikkelt zich evenmin gunstig (figuur 2), wat wellicht een (gedeeltelijke) verklaring biedt voor de populatieafname.

Maar er zijn ook belangrijke gaten in onze kennis, die met de lopende monitoring niet gevuld kunnen worden. Vragen over het actuele voorkomen van de soort in de wintermaanden en de broedverspreiding in grootschalige akkergebieden in Noord- en Zuidwest-Nederland willen we graag beantwoord zien. Daarnaast is de Bruine Kiekendief als trekvogel een aandachtsoort in de campagne *Born to Travel* van BirdLife en bovenal is het natuurlijk een aansprekende en makkelijk te herkennen soort, die in heel Nederland gezien kan worden. Voor veel jeugdige vogelaars zijn roofvogels bovendien favoriet. Daar liggen dus kansen om jonge mensen bij telwerk te betrekken. Echter, alleen met de hulp van vele enthousiaste vrijwilligers kan van *Het Jaar van de Bruine Kiekendief* een succes worden gemaakt. Uw hulp is dus hard nodig! Hieronder kunt u lezen hoe u mee kunt doen.

Onderdeel 1, voor iedereen: fenologie.

Dit onderdeel betreft het verzamelen van waarnemingen van aankomst en vertrek van Bruine Kiekendieven in Nederland. Alle waarnemingen die worden doorgegeven via waarneming.nl, telmee.nl, natuurkalender.nl en trektellen.nl worden samengevat en in een interactieve kaart getoond. Zo kan een beeld worden gegeven van het verloop van aankomst en vertrek van Bruine Kiekendieven in Nederland. Waarnemingen kunnen alleen online worden doorgegeven.

Onderdeel 2, voor (nieuwe) broedvogeltellers: witte plekken op de kaart.

Een groot deel van de populatie Bruine Kiekendieven wordt jaarlijks geteld in het kader van het Landelijk Soortonderzoek Broedvogels (LSB) en het Broedvogel Monitoring Project (BMP). Echter, de informatie uit het Waddengebied en met name uit de landbouwgebieden en kustzones van

Groningen en Friesland, uit de Wieringermeer en de Delta is incompleet. Neem bij interesse contact op met Joost van Bruggen (SOVON) om te bekijken van welke gebieden in uw omgeving informatie ontbreekt. Het zou mooi zijn als die gebieden ook komende jaren onderzocht gaan worden, maar een voorwaarde is dat niet.

Niet iedereen heeft de tijd om drie keer een gebied goed af te speuren op de aanwezigheid van Bruine Kiekendieven. Ook eenmalige (losse) waarnemingen van broedverdachte Bruine Kiekendieven zijn welkom, en eenvoudig door te geven via onze site of de mail.

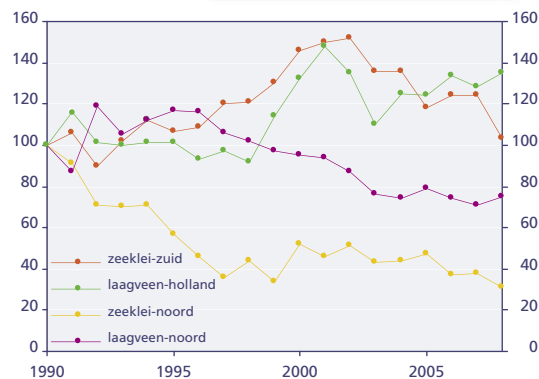
Onderdeel 3, voor specialisten: slaapplaatstellingen.

Dit onderdeel richt zich met name op die regio's waarvan bekend is dat er slaapplaatsen zijn: Zeeuws-Vlaanderen, Flevoland en het Waddengebied. We worden echter graag verrast door (onbekende) slaapplaatsen in andere regio's. Het gaat in eerste instantie om slaapplaatsen in het winterhalfjaar, met het focus op 2010/11. Omtrent het voorkomen van winterse Bruine Kiekendieven tasten we, buiten Zeeuws-Vlaanderen, grotendeels in het duister. We willen hiervan graag een actueel en volledig overzicht krijgen, inclusief leeftijds- en geslachtsverhoudingen op de slaapplaatsen. Tenslotte hopen we op kleine schaal ook informatie over habitatgebruik en voedselkeuze te gaan verzamelen.

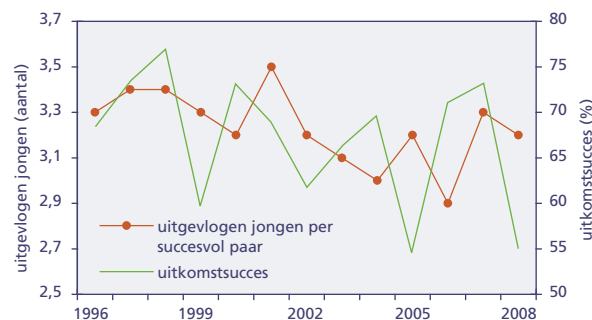
Meer informatie over de Bruine Kiekendief

U kunt zich aanmelden voor de elektronische nieuwsbrief via www.jaarvandebruinekiekendief.nl. In deze nieuwsbrief wordt u op de hoogte gesteld van Kiekendiefnieuws. De nieuwsbrief verschijnt zo'n 4-5 keer gedurende 2010. Voor promotie-doeleinden is materiaal beschikbaar: flyers (gratis), stickers (gratis) en T-shirts met logo van het Jaar van de Bruine Kiekendief. Te koop via de webwinkel van SOVON voor € 10,=

Joost van Bruggen
bruinekiekendief@sovon.nl
024-6848141

Figuur 1. Aantalsontwikkeling van de Bruine Kiekendief in vier regio's in Nederland (gegevens SOVON/CBS, NEM).

Figuur 2. Uitkomstsucces (% nesten met uitgevlogen jongen) en aantal uitgevlogen jongen per succesvol paar van de Bruine Kiekendief in Nederland (Werkgroep Roofvogels Nederland/Meetnet Nestkaarten, jaaroverzichten R.G. Bijlsma in De Takkeling 1997-2009).

Nationale Tuinvogeltelling
23 en 24 januari 2010
Doe ook mee!
Ga naar www.tuinvogeltelling.nl

Vogelbescherming
NEDERLAND

In samenwerking met SOVON Vogelonderzoek Nederland